

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Architectuur + politiek = politieke architectuur?

Dunk, Thomas H. van der

Citation

Dunk, T. H. van der. (1993). Architectuur + politiek = politieke architectuur? *Leidschrift : De Vierde Dimensie*, 9(Maart), 105-114. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/73370>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/73370>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Architectuur + politiek = politieke architectuur?

Thomas H. von der Dunk

Lawrence J. Vale, *Architecture, power and national identity* (New Haven 1992)
338 bladzijden; Yale University Press, ISBN 0-300-04958-7.

Hoe politiek is de bouwkunst? Hoe kan een staat zijn ideologie en zijn identiteit in stenen uitdrukken? Deze vragen lopen als rode draden door het onlangs verschenen boek van de Amerikaanse hoogleraar in de stedenbouw Lawrence J. Vale, waarin hij poogt na te gaan hoe machthebbers in het verleden getracht hebben door grootschalige architectuurprojecten hun positie te legitimeren en hun grondgebied tot een nationale eenheid aaneen te smeden, en helaas blijft men na lezing nog steeds met de onverbonden rode draden van deze vragen zitten.

Centraal staat dus het gebruik van het bouwbedrijf als middel tot natievorming. Dat dit door de betrokkenen soms zeer concreet werd opgevat, laat Vale zien aan de hand van de bouwcampagne van het Capitool in Washington, die zich over meer dan een eeuw uitstreckte, en waaraan iemand als Lincoln nationale betekenis toekende: de wil tot voltooiing van de koepel symboliseerde de wil tot voltooiing van de eenheid van de Unie.

'Government buildings are an attempt to build governments', begint het op de eerste pagina dan ook ferm. Nu zijn weliswaar alle gebouwen politiek, maar sommige zijn toch meer politiek dan andere. De auteur richt zich zodoende, in vier afzonderlijke case-studies, vooral op vier (zeer recente) regeringscomplexen van problematische naties in postkoloniaaal Azië: Papua Nieuw Guinea, Sri Lanka, Kuwait en Bangladesh. Daarop loopt een verhoudingsgewijs uitvoerig en ook steeds uitvoeriger, maar feitelijk toch summier, en vooral regelmatig de essentie missend, inleidend algemeen overzicht vooruit, dat pretendeert te schetsen wat daaraan aan politiek bouwen de laatste eeuwen voorafging. Vale maakt hierbij een onderscheid tussen geleidelijk gegroeide hoofdsteden - Londen, Parijs, Wenen en Berlijn - en op politieke gronden relatief recent opnieuw als hoofdstad uitgekozen oude steden, waarvan hij Rome, Moskou en Athene als voorbeelden doorneemt; samen vormen zij een vluchtig eerste hoofdstuk, dat zich voor een belangrijk deel in de voltooid verleden tijd afspeelt. De derde categorie, de werkelijk nieuwe, als zodanig ontworpen hoofdsteden, vult dan, na een tussengevoegde theoretische verhandeling over nationale identiteit, de hoofdstukken drie, vier en vijf, en reikt ook tot in het heden. Daarmee is meteen de tweedeling van het boek gegeven: een eerste algemene helft, gewijd aan *the capital*, en een tweede helft met vier casestudies, gewijd aan *the capitol*.

En daarmee is tevens de oorsprong van de verwarring gegeven, waarin de lezer na lezing verkeert, want pretentie en lading dekken elkaar niet. Het is daarbij vooral het eerste deel, dat door de opzet en de invulling van die opzet het meeste aanleiding geeft tot kritiek; de tweede helft, die niet bestaat uit een onvolkomen compilatie van andermans bevindingen, maar gebaseerd is op diepgaander eigenhandig onderzoek, is beter. Het is zodoende ook dit eerste deel, waarop deze recensie zich concentreert.

De opzet: *Capital* versus *Capitol*?

Vale heeft zijn algemene overzicht ingeperkt tot hoofdsteden, omdat te verwachten valt dat regeringen juist in hun machtscentra het meest politiek bouwen, en dat is geen onverstandige keus. Hij heeft zijn studie daarbij toegespitst op de jongste geschiedenis en op postkoloniale parallellen, en dat is gezien de vier meer in extenso uitgewerkte voorbeelden geen onlogische keus. Hij heeft deze echter vanaf het derde hoofdstuk ook versmald tot *nieuwe* hoofdsteden, en dat is een niet geheel ongevaarlijke keus. En wel omdat weliswaar nieuw ontworpen hoofdsteden een versteende 'ideale' situatie bieden, maar anderzijds juist de architectonische accentverschuivingen binnen bestaande hoofdsteden vaak veel veelzeggender zijn voor ideologische verschuivingen - ook al treden zij wat minder uitdrukkelijk aan de oppervlakte, en vergt hun interpretatie een diepgravender analyse dan in het geval van een stralende nova als Brasilia in maagdelijk land. Vale heeft tenslotte ook zijn blik vernauwd tot nieuwe hoofdsteden, zonder gevallen waarin alleen sprake is van nieuwe regeringscomplexen in zijn beschouwingen te betrekken, en dat is in het licht van het tweede deel, dat juist alleen over zulke regeringscomplexen handelt, een zeer merkwaardige keus. Eens temeer omdat zijn betoog in drie van de vier gevallen (*Dacca* is de uitzondering) geheel op het parlamentsgebouw toegesneden is, met een daaruit logisch voortvloeiend duidelijk accent op de architectuur.

Weliswaar draait het in het algemene deel in de praktijk vanaf het derde hoofdstuk al heel snel alleen om de *capitol*, en blijft de *capital* buiten beschouwing, maar het was wel handig geweest als men dit van te voren had mogen vernemen. De reden voor deze begrijpelijke, maar sluipende inperking is vermoedelijk, dat bij door de eeuwen heen gegroeide hoofdsteden de regeringsinstanties nog over de hele stad verspreid waren, terwijl bij nieuw gestichte steden één en ander geconcentreerd wordt in een afzonderlijke wijk, separaat van de beheerste samenleving. Nieuwe hoofdsteden - een tweede terechte constatering - zijn vaak het gevolg van een bewuste vlucht uit overbevolkte, voor autoritaire regimes oncontroleerbare, en daardoor benauwende wereldsteden. Zij zijn dientengevolge vaak van

verhoudingsgewijs bescheiden omvang, en soms komt van zo'n nieuw geplande hoofdstad ook niet veel meer dan het hoofd gereed. Het gemis aan formaat en economisch belang moet juist dan door een overdaad aan symboliek bij de regeringsgebouwen gecompenseerd worden. Dat Parijs de hoofdstad van Frankrijk is, weet immers al duizend jaar de hele wereld. De stad Kuwait daarentegen zag menigeen tot voor kort over het hoofd.

Kwalijker is evenwel, dat voor het algemeen overzicht niet dezelfde invalshoek als voor de vier detailstudies gehanteerd wordt: die van de architectuur. Omdat Vale zich in de eerste helft bij de stadsgewijze bespreking voor een belangrijk deel bepaalt tot het topografische en planologische aspect, zijn de twee helften van het boek zo geen boekhelften geworden, maar twee boeken in één band, zonder al te veel onderlinge samenhang.

De vormgeving van de gebouwen, waar het in een verhandeling over Architectuur, Macht en Nationale Identiteit toch over zou kunnen gaan, komt in het eerste deel te weinig aan bod. Daardoor mist het de aansluiting op deel twee. De auteur constateert dit manco op het eind notabene ook zelf, maar is vergeten er de consequenties uit te trekken en zijn overzicht te herschrijven.

De vraag: bouwkunst van betekenis?

Het manco van de losse rode draden, die niet kortgesloten worden, doet zich vaker voor. Zo begint de auteur zijn boek bijvoorbeeld, op zichzelf zeer zinnig, met de formulering van het algemene probleem: hoe kan een abstracte kunstvorm als architectuur een ideologische boodschap uitdrukken?

Vale onderscheidt hiervoor vier methodes, die hij aan de hand van het Lincoln Memorial in Washington demonstreert en waaraan hij de termen *denotation*, *exemplification*, *metaphorical expression* en *mediated reference* meegeeft. *Denotation* geschiedt door het aanbrengen van teksten, in dit geval extracten uit belangrijke redevoeringen van de te eren persoon; zij verwijzen direct naar Lincoln zelf. *Exemplification* betekent, dat de opzet van een gebouw zodanig is, dat alle aandacht getrokken wordt door de hoofdzaak, en dat men in dit geval het standbeeld van de president dus niet in een donker hoekje naast het tafeltje van de toiletjuffrouw wegzet. Onder *metaphorical expression* verstaat de auteur dat gebruik gemaakt wordt van bekende archetypes, hier van de Grieks-Romeinse tempel met zuilenportiek, sedert 1500 in elke strengere fase van het classicisme een veelbenutte bouwvorm voor kerken: de bezoeker weet daardoor, dat hij thans het gewijde huis van de heilige Abraham betreedt. En *mediated reference* ten slotte komt hier op neer, dat indirect naar hooggestemde zaken verwezen wordt, die ver uitrijzen boven datgene dat men direct ziet. Lincoln is niet gewoon Lincoln,

Lincoln is De-Afschaffing-Van-De-Slavernij. De vergoddelijking van Lincoln verwijst, via zijn bij deze ook vergoddelijkte principes waarvoor hij stond, naar de grondvesten van de Verenigde Staten, waarvan de gelijkheidsidee nu ook door hem in het raciale vlak gerealiseerd is. Het monument voor de sterfelijke Lincoln stijgt daarmee boven deze ene historische figuur uit en wordt tot een tijdloos monument van de onsterfelijke burgerrechten en een symbool van de nationale Amerikaanse identiteit.

Op zichzelf een heldere benadering. Maar vervolgens doet Vale er weinig mee. Er wordt later geen systematisch gebruik van gemaakt bij zijn keur aan hoofdsteden of zijn vier capitolen, er wordt ook verder nauwelijks aan gerelateerd. Het is zo een fraaie abstracte exercitie, die in de binnenlanden van Afrika weinig aan een goed begrip toevoegt.

Bovendien is deze interpretatie van het Lincoln Memorial, juist waar het om de architectuur gaat, wat karig. Alle classicisme wordt op één hoop gegooid, en waar dat in de inleiding nog geen ramp is, wreekt zich dit verderop, wanneer Vale nog steeds niet tot zulk onderscheid overgaat. Het eerste, inleidende hoofdstuk van het eerste deel, dat met Lincoln begint, handelt namelijk verder slechts over hoofdsteden in Europa, en dan is zoiets onmisbaar. Ik kom hier op terug.

Het resultaat: schrijven zonder betekenis

Overigens roept juist deze laatste afbakening grote twijfels op, als gevolg van het feit dat het bij nieuw-gestichte steden niet-Europese steden uit de laatste twee eeuwen betreft, zij het voor een belangrijk deel wel westerse. Gezien de latere concentratie op Azië is het vreemd, dat de aangevoerde zeven voorbeelden uit de beide andere categorieën zich allemaal in Europa bevinden, alsof men zo vanzelfsprekend van hun voorbeeldrol uitgaan moet, terwijl er geen aandacht wordt besteed aan misschien toch niet geheel onder de onbeduidende provincieplaatsen te rangschikken steden als Peking of Tokyo, of de respectabele, en voor de Arabische en (Achter)indische wereld geenszins belangeloze oude metropolen Bagdad en Damascus, Bangkok en Delhi.

Zeker is het zo, dat, zoals Vale verderop duidelijk maakt, veel regimes die na de dekolonisatie aan de macht kwamen, voor een deel hun identiteit in moderniteit zochten, en daarmee de westerse internationale bouwtrant poogden te imiteren. Maar evenzeer is het zo, dat, zoals Vale dan juist óók duidelijk maakt, sommige architecten van de representatieve gebouwen van nieuw geconstitueerde naties - hoe vaak ook zelf van Europese afkomst of met een Europese opleiding achter de boeg - daarentegen zo 'plaatselijk' mogelijk trachtten te ontwerpen. En exact die confrontatie tussen nationale trots en internationale geldingsdrang - die vaak

resulteerde in internationale erkenning als basis van nationale trots -, exact die confrontatie dus tussen inheemse bouwtraditie en westerse moderniteit in deze met hun identiteit worstelende nieuwe staten, die voor de architectuuriconografie gevolgen heeft, komt alleen goed tot haar recht als men in de opmaat naast Moskou ook Mekka zet. De bril van Vale is in dit opzicht misschien toch iets te koloniaal.

Nu komt Vale feitelijk, anders dan de door hem gekozen boektitel zou doen vermoeden, vooreerst helemaal niet aan zo'n architectuuriconografie toe. Zijn behandeling van de zeven uitgekozen Europese steden geschiedt in sneltreinvaart en is flodderig. Dit is niet zozeer een gevolg van de beperkte ruimte, maar vooral van de oneconomische invulling daarvan, en van het ontbreken van enige systematiek. Wat hij zich in de inleiding tot doel stelt - een globaal overzicht van diverse steden om de specifieke karaktertrekken ervan aan te stippen - resulteert zo in àl teveel globaliteit. Ook in kort bestek was het mogelijk geweest, elementairder zaken met betrekking tot de politieke iconografie van de Europese stedenbouw aan te stippen.

Nu beperkt Vale zich voor de gegroeide, polycentrische hoofdsteden te veel tot aanwijzing van de diverse machtscentra op de plattegrond, en ontleedt deze niet logisch. Want hoe dan wel, en door middel van welke vormtaal, die macht vervolgens exact tot uitdrukking wordt gebracht, hoe deze macht zich legitimeert, en om wat voor soort macht - koninklijk of burgerlijk - het daarbij gaat, komt niet aan bod. Het feit dat een korte karakteristiek van het zelfbeeld per successievelijke macht ontbreekt, is daaraan ongetwijfeld debet. Want zonder een dergelijke afpaling is uiteraard ook de verlangde toetsing van de architectuur aan de hand van politieke maatstaven niet mogelijk. Een goede analyse van politieke architectuur begint met een puntige analyse van politieke ideologie, en dat ontbeert het onderhavige deel in te hoge mate.

Fraaie inleidende of afsluitende zinnen die schreeuwen om illustratie - 'The spatial resolution of this capitol/capital relationship can be immensely revealing of the political relationship between the governors and the governed' - blijven zodoende te vaak in het zand steken, wanneer het erop aankomt dit 'immensely revealing' aan de hand van concrete voorbeelden te verduidelijken. Vale volstaat te vaak met de constatering, dat bepaalde gebouwen er zijn, of niet zijn, en zo ze er zijn, hoe groot ze dan wel niet zijn. Hij noteert waar hij langskomt, citeert ook wel eens een architect of autoriteit, waarbij men evenwel soms het onbehaaglijke gevoel heeft dat net de meest essentiële passage tussen twee platitudes gemist is - veel meer doet hij niet. Wat de lezer na afloop van het eerste hoofdstuk in handen heeft, is enige weinig opwindende en vooral willekeurige informatie over een hoop losse gebouwen, die ongetwijfeld van groot belang zijn, al ziet hij nog niet direct hoe, alsmede het vage vermoeden dat men, om op Vale en volk veel indruk te

maken, vooral royaal gebruik moet maken van brede boulevards. Allerhande gegevens dus, maar geen antwoord op de toch zo duidelijk gestelde vraag.

Wat er over de politieke zeggingskracht van architectuur geconcludeerd wordt, is rijkelijk vrijblijvend; communisme of corporatisme, democratie of dictatuur, monarchie of republiek, op het boek afgaande is er tussen staatsvormen kennelijk weinig verschil: alles kan, en als het onverhoopt toch niet kan, kan het ook nog anders.

Geen woord vindt men over de ideologische beladenheid van het classicisme, over de hele *Battle of Styles* die ruim honderd jaar geleden in Londen en aan de Weense Ringstraße met niet minder fanatisme gestreden werd dan de Griekse Vrijheidsoorlog (er bestaat enige samenhang). Geen woord over het 'burgerlijke' van de Renaissance versus het 'adellijke' van de Barok, over het katholieke of juist antiroomse, Duitse of juist niet-Duitse karakter van de gotiek. Geen woord kortom over al die zaken die in de negentiende eeuw in het kader van de natievorming in het architectuur-debat zo'n eminente rol speelden en dus ook zo vergaand het uiterlijk van de desbetreffende hoofdsteden meehielpen te bepalen, dat zij in de Europese paragraaf van een verhandeling over architectuur, macht en nationale identiteit niet hadden mogen ontbreken. En waar in deze politieke context überhaupt de term 'klassieke kunst' valt, kan men evenmin om de op het eind van de achttiende eeuw zo hoog opgelopen tegenstelling tussen de Griekse vorm, door Winckelmann als de civiel-democratische hooggeprezen, en de door hem verafschuwde Romeins-imperiale versie van een Piranesi heen.

Zonder elementaire notie hiervan is bijvoorbeeld het classicisme van het Washington van Washington niet ideologisch op zijn waarde te schatten, terwijl Vale wel de lengte en breedte van diverse hoofdstraten, alsmede omvang en zuiental van de daaraan gelegen regeringsgebouwen opgevallen schijnt te zijn, maar naar de contrasten met Parijs niet zoekt, alsof Lodewijk XIV moeiteloos bij het opstellen van de Amerikaanse Grondwet had kunnen assisteren.

Alleen in het geval van platvloerse potentaten als Stalin, Hitler en Mussolini wordt nader op de politieke inhoud ingegaan, maar door het volstreckte gebrek aan subtiliteit van de desbetreffende projecten ligt de boodschap er daar dan ook duimdik bovenop. De veel verfijndere methoden van de Zonnekoning, de Oostenrijkse Habsburgers, de pausen of zelfs nog de Franse revolutionairen daarentegen, die veelal, op hun beurt op Oudheid en Renaissance voortbordurend, de basis legden voor de door dit drietal in onze eeuw ge vulgariseerde pseudo-classicistische iconografie, zijn over het hoofd gezien. De voorbeeldfunctie van de Romeinse Republiek voor iemand als Jefferson en de consequenties daarvan bij de keuze uit het klassieke vormenarsenaal worden slechts in het voorbijgaan ter sprake gebracht, omdat het zicht op de politiek bepaalde nuances binnen de

classicistische bouwtraditie ontbreekt. Met de constatering dat zulk oud, respectabel classicisme vervolgens door op hol geslagen Germaniomanen en Karpatengenieën voor allerhande onfrisste doeleinden gemanipuleerd kan worden, is men er niet. Daarom is de analyse van Londen, Parijs en Wenen in hoge mate onbevredigend. Zelfs bij de gekozen lengte van een paar pagina's per stad had dit veel pregnanter gekund.

De uitwerking: de wereld buiten Europa

Wat voor Europa geldt, geldt met name ook voor het vervolg. Bij de nieuwgestichte hoofdsteden speelt in het verhaal van Vale als gezegd de topografie een grote rol: de noodzaak van federaties om na de totstandkoming de rivaliteit, die tussen de grootste handelssteden of bevolkingsgroepen zou ontstaan, te ontlopen door de stichting van een nieuwe residentie - Washington, Pretoria, Ottawa, Canberra - of de neiging van nieuwe staten om de oude zetel, die door de acentrische ligging aan zee - Stambul, Rio, Karachi, Lagos, Dar es Salaam - te veel aan een verfoeid, meest koloniaal, verleden herinnerde, te verruilen voor een nieuwe, meer in het binnenland, meer in het topografisch middelpunt van de nieuw te vormen natie gelegen hoofdstad. Zij zijn de belichaming van het streven om met een nieuwe hoofdstad ook als land opnieuw te beginnen.

Dit aspect wordt ook wel fatsoenlijk behandeld, zij het dat het, als zoveel, overbodig theoretisch zwaar wordt opgetuigd. Er zitten ook vaak aardige details tussen, maar er wordt op het interpretatieve vlak te weinig mee gedaan. Zoals in het geval van het voorstel uit 1783 voor de jonge Verenigde Staten om - toen men er even niet in slaagde uit het lokatievraagstuk te komen - een mobiel centrum voor de federatie te creëren, door voor *twee* hoofdsteden te opteren, met een groot standbeeld van George Washington op wieltjes als meereizende coach van een tussen noord en zuid heen en weer pendelend parlement - waar Washington is, is de staat.

Ook als het om de stedenbouwkundige invalshoek gaat, valt er niet zo gek veel op de constatering van Vale aan te merken. Terecht benadrukt hij de neiging van de gereeders in halve en hele autocratieën, zich van de geregeerden af te zonderen en hen door middel van scheidende grachten, grasvlakten en geüniformeerde gorilla's de toegang tot het bestuursbastion te ontzeggen, waarbij voor de omliggende woonwijken binnen de kortste keren een duidelijke sociale stratificatie ontstond: hoe armer, hoe verder. In dat opzicht verschilde Brasilia weinig van Brits New Delhi, en trok Nehru na 1947 niet zonder reden in het paleis van de raj in.

Minder zorgvuldig is Vale bij de presentatie van zijn materiaal, en dat maakt zijn

uitspraken vaak oncontroleerbaar. Noodzakelijke feitelijke basisinformatie wordt òf niet, òf terloops, òf op onheldere wijze verstrekt.

Dat begint al bij zijn analyse van het Lincoln Memorial, waarvan hij noch bouwjaar, noch bouwmeester, noch bouwheer opgeeft. Dit is een omissie die hier misschien nog te verontschuldigen was, maar die, wat het punt van de voor geschiedschrijving toch niet volstrekt irrelevante chronologische data betreft, het hele boek door de lezer als een kwellend gebrek achtervolgt. Zodat deze door de rommelige springerigheid van Vale's betoog soms gedesoriënteerd op de heuvels rond Canberra achterblijft, wanneer Vale al aan een jachterige rondrit door New Delhi begonnen is. En zoals ook de toelichting bij de vele, vaak onduidelijke, foto's of dito plattegronden veel te wensen over laat, bij bestudering vooral regelmatig de vraag oproept wat nu toch wanneer door wie bedacht is. En ook, ingeval van gevoelsmatig gemis aan relatie tussen tekst en tekening, of men nu ook zelf ziet wat de auteur zegt dat hij zag.

Als Vale bijvoorbeeld voor Ottawa beweert, dat er na 1867, door de belangrijkste overheidsgebouwen 'eerlijk' over de Franse en de Engelse oever te verdelen, getracht is een evenwicht tot stand te brengen, constateert de lezer na een blik op de bijgevoegde vogelvluchtschets iets heel anders, namelijk dat de inwoners van Quebec ook toen al alle reden hadden om Britse *balances of power* te wantrouwen, omdat ze ook werkelijk niet één monumentaal pand toebedeeld hebben gekregen. Te zelden legt hij daadwerkelijk uit, waaruit een door hem beweerde overeenkomst van project X met stad Y precies bestaat. Als gesteld wordt, dat de opzet van Abuja in Nigeria terugrijpt op die van Washington, Parijs en Londen, geeft Vale zonder nadere aanwijzing slechts de vier stadsplattegronden, en mag men zelf de tien verschillen zoeken.

Überhaupt laat Vale het, wanneer het op concrete architectuur-historische invulling aankomt, meestal afweten. Terecht stelt hij, weliswaar nog in algemene zin, dat als architectuur aan de natievorming van jonge staten wil bijdragen, zij van nationale symbolen gebruik zou moeten maken, maar dat nu juist het probleem is, dat waar nog niet één natie, maar een door het koloniale verleden bepaald toevallig staatkundig verband van meerdere groepen met geheel verschillende achtergrond en tribaal, regionaal of religieus beperkte loyaliteit bestaat, deze symbolen nog afwezig zijn. De bestaande symbolen zijn of subnationaal of supranationaal - of beide tegelijk, als die van de Islam in India.

Het bouwen van een nieuwe hoofdstad loopt vaak synchroon met het bouwen van een nieuwe natie, en waar deze ene natie dus nog ontbreekt, ontbreekt het ook nog aan een hoofdstad met automatisch 'nationaal' karakter, omdat deze hoofdstad dat nationale karakter nu net nog eerst vormgeven moet. Met de gekozen symbolen kunnen zich zodoende zelden meteen alle inwoners van de nieuwe staat identifi-

ceren, en dat dwingt een regering ingeval van hergebruik van oude symbolen meteen tot een politieke keuze: tot identificatie met een *deel* van de toekomstige natie, die daarmee tot stralende kern verheven wordt, waaromheen de overige etnische entiteiten hooguit als reflecterende planeten cirkelen. Zo steekt het capitolcomplex van Sri Lanka in elkaar. Soms biedt een optelsom een oplossing, als in Papua Nieuw Guinea. Soms ontbreken de planeten als rechteloos, als in Kuwait. De afgewogen abstracte neutraliteit van de moderniteit daarentegen, leidt snel tot feitelijke irrelevantie - dat illustreert ten slotte Dacca.

Tot zo ver geen problemen, maar als het dan op adstructie van de theorie in de praktijk aankomt, haakt Vale in het eerste deel door overconcentratie op het topografische en planologische aspect nog af. Als hij met veel aplomb aan de vormgeving van hoofdstedelijke gebouwen politieke, nationale en ideologische oorzaken toedicht, is het niet zo dat hij dit dan ook toelicht. En dit keer op keer. Slechts een enkele maal, als bij het parlement van Canberra, wordt hij concreter, en dus controleerbaarder, en dus overtuigender.

Het met reden benadrukte paradoxale karakter van de telkens opnieuw door tal van Aziatische of Afrikaanse machthebbers met hun streven naar nationale legitimiteit én internationale waardering gestelde opgave, hoe modern en westers te zijn, en toch herkenbaar traditioneel en nietwesters te blijven - 'Modern means being Western without depending on the West' - komt onvoldoende uit de verf, omdat de auteur in voorkomende gevallen vergeet dit landseigene aan te wijzen. Zoals hij, met uitzondering van het als afrosocialistisch opgezette experiment van Nyerere, ook vergeet om duidelijk te maken hoe een regering niet alleen haar topografische identiteit, maar ook haar staatkundig bestel op specifieke wijze representeert. Na afloop van de behandeling van elke nieuwe hoofdstad, die na iets te ondoordachte overname van de holle verkoopbabbels van projectontwikkelaars en presidenten, of van het als afgekloven kauwgom aan hun schetsen plakkende Volapük der grootontwerpers voor typisch Amerikaans, of Nigeriaans, of Pakistaans uitgekreten is, dringt zich zo steeds prangender aan de lezer de vraag op: maar waaraan kan men dit allemaal nu toch zien?

Dat de auteur over het ontwerp voor een classicistisch parlamentsgebouw voor Pretoria van 1909 in een bijzin niet veel meer weet op te merken dan dat de symmetrie tussen beide vleugels de gelijkwaardigheid van Boer en Brit symboliseerde, is, daar symmetrie al eeuwen lang het eerste axioma is van *elk* classicistisch bouwen, toch wel wat al te simpel. En aangaande de architectuur van Brasilia schrijft hij - naar ik vrees zonder enige ironie - na veel voorafgaande zinnen concluderend: 'Brasilia is Brazilian because it is in Brazil, was designed and built by Brazilians, is named for Brazil and because its overall plan emphasizes the connection of the city to the larger landscape of its place. As Evenson puts it, the

“essential purpose” of Brasilia is “to exist where it is”. Here, as elsewhere, nationalism is in the act as well as in the forms’. Ja, zo kan ik het ook.

Overigens, om toch met een positieve noot te eindigen, wordt het boek wel gaandeweg beter. De vier voorbeelden van parlamentsgebouwen, aan de hand waarvan Vale in het tweede deel zijn onderzoeken voortzet, bewijzen dat de auteur zeer wel kijken kan, en uit deze gebouwen ook het nodige inzake de pretenties van regimes in geografisch en ideologisch opzicht, weet af te lezen. Hij wordt ook kritischer ten opzichte van zijn zegslieden. Als de architect Utzon bij zijn parlement in Kuwait de overdekte hal aanprijst, ‘in the shade of which the people can meet their leaders’, merkt Vale sarcastisch op dat deze in de praktijk meer functioneert als een parkeergarage ‘in the shade of which the leaders can meet their chauffeurs’. Maar als totaal lijkt zijn studie nog teveel op het Capitool van Washington uit de tijd van Lincoln, waarvan de steigers niet zijn weggehaald en waaraan de koepel nog ontbreekt.